

Een geschiedenis van België
voor
nieuwsgierige kinderen
(en hun ouders)

BENNO BARNARD EN
GEERT VAN ISTENDAEL

Een geschiedenis van België
voor
nieuwsgierige kinderen
(en hun ouders)

Met tekeningen van Judith Vanistendael

Uitgeverij Atlas Contact
Amsterdam/Antwerpen

Bij de productie van dit boek is gebruikgemaakt van papier dat het keurmerk Forest Stewardship Council (fsc) draagt. Bij dit papier is het zeker dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid. Ook is het papier 100% chloor- en zwavelvrij gebleekt.

Dit boek kwam mede tot stand met de steun van het Vlaams Fonds voor de Letteren.

De illustraties zijn gebaseerd op bestaande foto's en schilderijen.

© 2012 Benno Barnard en Geert van Istendael

Omslagontwerp Zeno

Omslagbeeld Judith Vanistendael

Typografie binnenwerk Zeno

Illustraties binnenwerk Judith Vanistendael

Kaarten Christine De Groef

Drukkerij Wilco, Amersfoort

ISBN 978 90 450 4549 8

D/2012/0108/743

NUR 680

www.atlascontact.nl

*Opgedragen aan Anna en Christopher, onze eerste lezers.
En aan Simon en Hanna, die lang geleden nog iets te jong waren.*

Inhoud

Om te beginnen 11

Om nog een keer te beginnen 13

Oeroude Belgen

Over dinosaurussen, vroege mensen en het nut van stenen 15

De Oude Belgen

Hoe leefde Lambiorix? 20

De Romeinen komen

Villa's en wegen: kan het Belgischer? 26

Belgen die ook Romeinen zijn (en omgekeerd)

Een stedelijke levensstijl: belasting betalen en een bad nemen 30

De Franken worden Belg (of Fransman)

Hele volkeren verhuizen en wij krijgen een taalgrens 34

Gedoopte Belgen

Van schurken en brave lieden die katholiek worden 38

De grote Karel

De Vader van Europa 43

De Vikingen komen

Noormannen, kasteelheren, lijfeigenen 49

Mannen in ijzeren pakken
Vechten tegen moslims. Hoofse liefde. Liedjes die nog altijd over ons gaan 53

Stadslucht maakt vrij (1)
Burgers, gilden en sporen van goud 61

Stadslucht maakt vrij (2)
Vroege democratie, builenpest en jodenhaat 68

Bourgondiërs lusten wel een glas
Het Land van Hier, het Land van Daar 72

Niet zo primitieve Vlamingen
De bloei van architectuur, muziek en schilderkunst 79

Losse letters
De allerbelangrijkste kunst is de boekdrukkunst 86

Het rijk waar de zon nooit onderging
Heerser over de halve werldebol, maar niet over het hele wereldbeeld 89

Boeken verbranden, mensen verbranden
Het gelijk van de protestanten 97

Een schrikbewind
Een wrede koning en tachtig jaar oorlog 103

‘...mits dat een yder in zijn religie vrij sal moegen blijven’
Atrecht en Utrecht. In het Noorden lonkt de vrijheid 112

Filips en Wilhellemussie
De koning wordt verlaten. Antwerpen valt (in zijn schoot) 118

Botte Hollanders en Spaanse Brabanders
Een tweede volksverhuizing of hoe Nederland nogal Belgisch werd 123

Geschreven Latijn, geschilderd Nederlands
Mensenvrienden, veelzijdige wetenschappers en andere genieën 129

Een echtpaar vol goede bedoelingen
Twaalfjaar rust. Barokke kunst. Onze taal is Bijbels 138

Heksen en kanonskogels
Achterlijkheid en agressie 143

En toen waren we ineens Oostenrijkers
Over opstand, welvaart en roverij 148

Verlichting en revoluties
Nieuwe ideeën, nieuwe schokgolven, van Brussel tot Parijs 157

En toen waren we ineens Fransen
Alles verandert. Hoe onze boeren vochten tegen een grootmacht 166

Een onopvallend officiertje
Hij verovert Europa en gaat ten onder in Waterloo 174

Moeizame vereniging
De koperen koning die zo hard zijn best deed. Tevergeefs 184

En toen waren we ineens Belgen
Revolutie in de opera 189

Vive la Belgique
Een nieuw land, een Duitse koning en een prachtige grondwet 195

Van Geuzen, tsjeven, rotte aardappelen en een bot taaltje
Honger voor de arbeider, 'Vlaams' voor beesten en knechten 199

De koning met de lange, witte baard
*Treinen voor de wereld, socialisme voor de arbeider en
gelijkheid voor het Nederlands* 204

Koper, rubber en afgehakte handen
België krijgt een kolonie 208

Europa verandert
Nieuwe landen, nieuwe machines, nieuwe kunst, nieuwe wapens 214

De Groote Oorlog
'Poor little Belgium'. Europa verscheurt zichzelf 218

Bouwen op puinhoop Europa
Overwinning. De wereld wordt nieuw. De economie stort in 233

Nazi's en miljoenen werklozen
Duitsland verliest zijn verstand. Dood in het Belgische koningshuis 243

Duitsland valt een tweede keer aan
En nu is België helemaal bezet. Maar in Engeland waakt een bulldog 250

Taaï verzet, kruiperigheid, vervolging
Een stoutmoedige piloot. Jodensterren en dodenkampen 253

Van een heldhaftige overval en een kleine jongen
Het verhaal van het twintigste konvooi 259

Het monster vernietigd
Duizend jaren duren twaalf jaar. De atoombom 264

Bevrijding, grote veranderingen, woelingen
Sociale zekerheid. De koning treedt af 270

Europa. Strijd. Congo onafhankelijk
Schoolstrijd. Sociale strijd. Taalstrijd 278

Hippies, kwade studenten, nieuwe Belgen, nieuwe problemen
België kibbelt. België kleurt. Leve de xxiste eeuw! 290

Dankwoord 304
Register 305

Om te beginnen

De bedenker van dit boek merkte dat zijn kinderen op school bitter weinig leerden over de geschiedenis van hun eigen land. Zo kwamen ze een paar jaar geleden thuis met de verheugende mededeling dat ze de volgende dag vrij hadden. Ze wisten alleen niet waarom. Het was 10 november en de reden heette 'Wapenstilstand'. Op 11 november 1918 zwegen namelijk de kanonnen, in België en de rest van Europa: de Eerste Wereldoorlog was voorbij. Welke wereldoorlog? De eerste. Die ging vooraf aan de tweede, die de grootvader van de kinderen nog als soldaat had meegemaakt. Dat laatste wisten ze natuurlijk. Maar van die eerste oorlog hadden ze nog nooit gehoord.

Zo kwam de schrijver op het idee een geschiedenisboek te schrijven: een boek dat zijn eigen kinderen konden lezen.

Hij besprak zijn voornemen met een bevriende schrijver en stelde voor het boek samen te schrijven. Het was tenslotte een niet geringe onderneming, al die eeuwen geschiedenis. Want België is veel ouder dan de staat België, zoals verderop zal blijken.

'Mijn kinderen weten niet eens dat er hier Spanjaarden zijn geweest of dat er mensen op de brandstapel zijn gezet,' zei hij tegen zijn vriend.

'Wees blij,' mompelde de vriend, die al genoeg eigen schrijfwerk had.

'Bovendien,' zei de bedenker van het boek, 'heb jij kleinkinderen, die over een paar jaar ook wel zo'n boek kunnen gebruiken.'

Zacht kreunend gaf de ander zijn verzet op. Ze verdeelden het werk.

De een zou schrijven over de prehistorie, de Oude Belgen, de Romeinen, enzovoort, tot 1713. En de ander zou de rest doen, de Oostenrijkse tijd, de Franse tijd, de stichting van België, enzovoort, tot onze eigen tijd.

Halverwege dit boek verandert de toon dus een beetje. Dan is er een andere verteller aan het woord.

Natuurlijk moeten verhalen over de geschiedenis waarheidsgetrouw zijn. Er bestaat tenslotte zoiets als feiten. En koningen. En jaartallen. Die zijn ongehoord belangrijk. Evenals statistieken, namen van wetenschappers en kunstenaars, uitvindingen, militaire operaties en ontdekkingsstochten in onbekende contreien. Maar je zult vervolgens je verbeelding moeten gebruiken om je de vroegere wereld voor te stellen. Daarom is dit 'een geschiedenis van België'. Er zijn veel andere geschiedenissen van België mogelijk.

Sommige historici vinden dat je het beste een bepaald *onderwerp* kunt behandelen. 'Menselijke bewoning' bijvoorbeeld. Of 'oorlogvoering'. Of 'de positie van de vrouw'. Daarbij zoek je dan huizen, hutten, kastelen, dorpen en steden. Of wapens, legers, veldslagen en snode plannen. Of onderdrukte en geëmancipeerde vrouwen. En die zoek je in de hele geschiedenis.

Maar de schrijvers van deze geschiedenis van België hebben voor een enigszins ouderwetse methode gekozen: ze vertellen *chronologisch*. Ze volgen de draad van de gebeurtenissen, van de prehistorie via de Oude Belgen en de middeleeuwen en de brandstapels en Napoleon en de Eerste Wereldoorlog, tot op vandaag. Zo weet je precies wat eerst kwam en wat daarna. Je kunt makkelijk opzoeken wanneer een oorlog uitbrak of een schilder leefde. Je krijgt als lezer een overzicht van de belangrijkste gebeurtenissen.

Dit boek is bestemd voor kinderen vanaf een jaar of elf. Wie jonger is en heel erg nieuwsgierig kan het ook lezen. En niemand is er te oud voor.

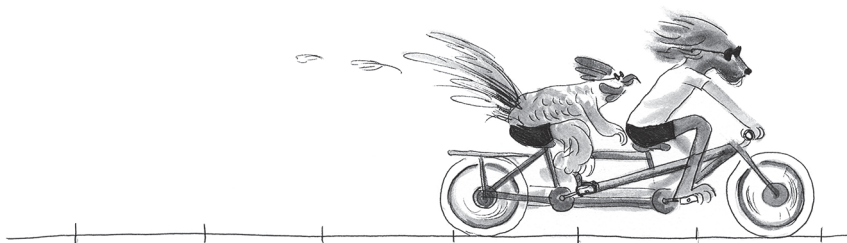
Al vertellend gebruiken de schrijvers soms een minder bekend of typisch 'volwassen' woord. Meestal leggen ze dat uit. Zijn ze dat een keer vergeten, dan bestaan er woordenboeken en computers. En ouders. Al is het best mogelijk dat die ouders 'Laat eens zien' zeggen en beginnen te lezen en het boek voorlopig niet meer teruggeven.

Om nog een keer te beginnen

Sommige landen bestaan al heel lang, zoals Zwitserland: in 1291 sloten drie kantons (dat zijn een soort provincies) zich aaneen tot een piepklein staatje, dat zou uitgroeien tot het land dat we nu kennen. Andere landen zijn heel jong: stukken van Joegoslavië, zoals Kroatië en Slovenië, werden pas in 1991, na een oorlog, onafhankelijk. Dat is zevenhonderd jaar later dan Zwitserland.

Maar alle landen, jong en oud, bestonden al eeuwen voor ze bestonden, voordat ze een staat werden met een eigen koning of een president en een naam en een vlag en officiële grenzen. Ze werden bijvoorbeeld door de koning van een vreemd rijk bestuurd.

Van België kun je zeggen dat het al sinds de vijftiende eeuw bestaat, ook al bestond het dan niet als zelfstandig rijk. Sinds die tijd hebben alle Belgen altijd dezelfde bazen gehad (behalve de mensen in de streek rond Luik, die bleven lang zelfstandig). Eerst waren er Bourgondische heersers, later Spaanse, Oostenrijkse, Franse en Nederlandse. Daar zal

het verderop in dit boek nog uitgebreid over gaan. Pas nadat ze die Nederlanders eruit hadden gegooid, kregen de Belgen een eigen, zelfstandig land. Dat was in 1830.

Ook toen al werd er hier Frans en Nederlands gesproken, alleen was het Frans in die tijd veel belangrijker: het was de taal van de edellieden en de hogere burgerij. Vandaag de dag willen veel mensen, vooral Vlamingen, een aparte Vlaamse staat, zonder de Walen, misschien zelfs zonder Brussel, omdat zoveel mensen daar ook Frans spreken.

De schrijvers van dit boek zijn het daar niet mee eens. Zij denken dat de Walen en de Vlamingen en de Brusselaars veel gemeen hebben. Dat kan ook moeilijk anders na al die honderden jaren onder dezelfde bazen, en na haast twee eeuwen België.

In België leven de mensen in het noorden en het zuiden op een heel vergelijkbare manier. Ze houden van hetzelfde soort eten, dezelfde bieren, dezelfde vrijetijdsbesteding, dezelfde sporten. Niet altijd van dezelfde boeken, vanwege die talen, of het moesten stripverhalen zijn, een heel Belgisch soort boeken. Maar ze denken wel ongeveer hetzelfde over de wegen ('slecht'), het weer ('ook slecht'), de belastingen ('de hoogste van Europa'), de koning ('hij bedoelt het goed') en zelfs de politiek ('allemaal zakkenvullers'). Ze richten hun huizen ongeveer hetzelfde in en bouwen er een hok voor tuingereedschap achter, en daaraan timmeren ze een tweede hok vast, voor een of andere hobby, en dat breiden ze weer uit met een afdakje om het hout voor de open haard droog te houden. Ze hebben heel vaak een kleine of middelgrote onderneming. Ze zijn heel vaak lid van een vakbond. En ook zijn ze meestal lid van een fietsclub, een toneelvereniging of een heemkundige kring (dat zijn mensen die zich met de plaatselijke geschiedenis bezighouden). Ze zijn katholiek, maar meestal zijn ze niet zo dol op de paus. Of ze zijn niet katholiek. Maar in elk geval zijn ze zelden protestant.

Al die gedeelde eigenschappen en gewoonten maken dat de Vlamingen meer op de Walen lijken dan op de Nederlanders, en dat de Walen meer op de Vlamingen lijken dan op de Fransen. Een beroemd historicus beweerde lang geleden al dat er een 'Belgische ziel' bestond. Tegenwoordig hoor je vaak het woord *belgitude*, voor 'Belgische attitude', Belgische levenshouding, om al die verschijnselen mee aan te duiden.

Wij geloven dus dat er echt Belgen bestaan. Maar het staat iedereen vrij dat onzin te vinden, want gelukkig is België een democratie.

Oeroude Belgen

Ook lang voor de vijftiende eeuw was er al iets dat we België zouden kunnen noemen. Historici oftewel geschiedkundigen verwijzen naar de mensen die hier rond het begin van de jaartelling woonden met de term 'Oude Belgen'. En er was natuurlijk land, begroeid met bossen, doorsneden door rivieren. Er waren moerassen, vlaktes en heuvels. Er was een kust, die er wel wat anders uitzag, met een diepe inham, een soort baai, waar nu De Panne ligt, en een paar eilanden die de zee weer heeft opgeslokt.

Maar laten we bij het allereerste begin beginnen, nog veel langer geleden. Tussen de 150 en 200 miljoen jaar geleden zag alles er heel anders uit. Voor zover België niet door zee bedekt was, bestond het vooral uit broeierige moerassen waar reusachtige planten groeiden en merkwaardige beesten woonden. (Mensen waren er nog niet.)

Een kudde van meer dan dertig dinosaurussen, van de soort die bekendstaat als iguanodonts, zakte weg in een moeras en stikte. De plantenresten, ja, het hele moeras veranderde in de miljoenen jaren daarna in steenkool. Nu ligt op die plek het dorp Bernissart, in Henegouwen, vlak aan de Franse grens. In 1878 werden in de steenkoolmijnen de skeletten van die ongelukkige monsters gevonden. Het was de grootste vondst van fossiele dino's ooit. De beenderen werden schoongemaakt en behandeld, en de skeletten werden gereconstrueerd. Je kunt ze nog altijd gaan bekijken in het Koninklijk Museum voor Natuurwetenschappen in Brussel.

En de alleroudste ons bekende *menselijke* Belg? Zo'n 30 000 jaar of nog langer geleden dwaalde er een zogenaamde neanderthaler rond aan de oevers van de rivier de Sambre. Maar was dat wel een mens? Een mensachtige in elk geval, een vertegenwoordiger van een verdwenen mensensoort, die heel vermoedelijk kon spreken, of tenminste slimmer grommen dan een dier, die werktuigen kende en met vuur kon omgaan. Hoe dan ook, het was een vrouw. Ze had een kind. Beiden stierven, we weten niet hoe. Ze werden naast elkaar in een grot neergelegd, op hun zij, met hun gezicht naar het westen, naar het grote Daarginder waar de zon ondergaat. Pas duizenden en nog eens duizenden jaren later, in 1886 van onze vertrouwde jaartelling, werden die twee teruggevonden, in dezelfde grot, nabij het dorp Spy, dat tijdens hun lange, lange sluimering was verrezen. Ze lagen nog steeds met hun lege oogkassen naar de oneindige verte te staren, in de richting waar het Dodenrijk zich moest bevinden.

Elders in België en Europa zijn vergelijkbare graven gevonden. Zo te zien geloofden de neanderthalers dus inderdaad in dat Dodenrijk. Al kan ook zijn dat ze met hun graven de homo sapiens nabootsten, zonder dat ze zich een leven na de dood konden voorstellen. Misschien leken ze in dat opzicht dus meer op handige zoogdieren dan op mensen.

De wetenschap heeft nog altijd niet achterhaald waarom ze zijn uitgestorven, maar uit nieuw onderzoek blijkt dat minstens vijf procent van het genetische materiaal van moderne Europeanen vermoedelijk afkomstig is van neanderthalers. Dat zou betekenen dat sommige van onze voorouders samen met neanderthalers kinderen hebben gehad.

De *homo sapiens sapiens*, de 'met verstand begiftigde mens', vestigde zich zo'n 30 000 jaar, misschien 40 000 jaar geleden in deze streken. Nu, *vestigen* is het verkeerde woord, want die vroege mensen waren nomaden, ze trokken rond. Behalve van de jacht leefden ze van de bessen en wortels die ze verzamelden: daarom staan ze als jagers-verzamelaars bekend. Ze bewerkten gebroken stenen tot werktuigen en wapens, maar we weten verder bitter weinig van hen af, want een interessant boek schrijven, met wat informatie over hun leven, dat konden ze niet. Ze leefden tijdens de lange, lange periode die we de *prehistorie* noemen.

Dat betekent letterlijk: de *voor-geschiedenis* en daarmee bedoelen we de tijd die voorafgaat aan het gebruik van het schrift. Dat schrift werd op verschillende plaatsen uitgevonden, of liever gezegd: het *ontstond*

geleidelijk, waarschijnlijk vanuit een behoefte handelsafspraken vast te leggen (de mens was toen al niet te vertrouwen). Maar de oudste vorm dateert van 3300 voor Christus, dat is dus meer dan 5000 jaar geleden ('3300' klinkt alsof er in 3301 voor Christus nog geen schrift bestond, en het jaar daarop wel... In verre periodes van de geschiedenis zijn dit soort jaartallen maar lapmiddeltjes die 'heel erg ongeveer' betekenen). En dat ontstaan vond ver van hier plaats, in het Midden-Oosten. De Oeroude Belgen waren nog lang niet aan het alfabet toe. Pas de Romeinen zouden het schrift in West-Europa introduceren.

Onder de Oeroude Belgen raakte zo omstreeks 7500 jaar voor Christus, 9500 jaar geleden, de techniek van het polijsten van stenen bekend. Die techniek maakte het mogelijk veel betere werktuigen te produceren, een scherpe vuistbijl met een handvat van hertengewei, om maar iets te noemen. Vuursteen (ook wel *silex* genoemd) was dus een belangrijke grondstof.

Er zijn resten van een heuse vuursteenmijn in Spiennes teruggevonden, in de provincie Henegouwen. Die mijn is zesduizend jaar oud. Onze ijverige voorouders groeven diepe putten, eerst door een laag löss heen (löss is een soort leem), dan door een grindlaag, en op een diepte van dertien of veertien meter bereikten ze ten slotte een krijtlaag met vuursteen. Dat was een indrukwekkende onderneming, want dat moest allemaal volledig met de hand worden gedaan. Het is de vroegste vorm van industrie in ons land.

De Nieuwe Steentijd ofwel het Neolithicum heet deze periode, waarin er ook een uitgebreide handel in werktuigen van gepolijste vuursteen ontstond. In deze tijd, die duurde tot een paar slimme voorouders ontdekten hoe ze brons konden maken, veranderde er nog van alles. De mensen leerden pottenbakken en er zijn potten teruggevonden met prachtige abstracte tekeningen, die er een beetje uitzien als de barcodes op de artikelen die je in de supermarkt koopt. En hoe beter de werktuigen, hoe beter de huizen, die gebouwd werden van leem, takken en dierenhuiden, en die het midden hielden tussen hutten en tenten. De vrouwen – en wie weet, misschien ook wel mannen – naaiden die huiden aan elkaar met naalden gemaakt uit dierenbot of rendierengewei. (Er waren ook kleine groepen die grotten als schuilplaats gebruikten, maar dat was een minderheid.)

Maar nog veel belangrijker: de Oeroude Belgen begonnen de grond

om te ploegen en gewassen te verbouwen. Vroeger trokken de stammen achter de kuddes aan, nu vestigden ze zich steeds vaker op één plaats. Het dorp ontstond. Dat klinkt gek, want wij kunnen ons nauwelijks voorstellen dat er geen dorpen zijn en dat je een nomade bent, die eeuwig aan het kamperen is. Maar ook dorpen zijn een uitvinding, ook al heeft niemand ooit op een mooie dag het dorp uitgevonden, als een ding dat de dag ervoor nog niet bestond. (In het Midden-Oosten waren er toen allang steden, wij waren nog een beetje achterlijk.) Kortom, die vroege Belgen werden *sedentair*, zoals dat heet: ze bleven steeds vaker op een bepaald stuk grond. Dat was hun erf. 'Erf' betekent dat je dat stuk grond kunt nalaten aan je kinderen. In de nomadische tijd kreeg je misschien een mes van je vader, dat was alles. Het echte erven begint bij de boeren.

Ook de godsdienst ontwikkelde zich, al weten we daar bij gebrek aan boeken en documenten weinig van af. In elk geval zijn er in België, zoals overal in de kustgebieden van West-Europa, *menhirs* en *dolmens* teruggevonden.

Het woord menhir komt uit het Bretons: 'maen' is steen en 'hir' is hoog. Wij kennen menhirs uit de strips over de held Asterix en zijn dorp: de oersterke Obelix draagt er regelmatig een op zijn rug of gooit er wat Romeinse soldaten mee plat. De archeologen weten niet zeker waar ze voor bestemd waren, maar ze moeten een of andere religieuze, godsdienstige betekenis hebben gehad. Een soort altaren? Hoe dan ook, ze staan niet in een museum, maar gewoon in het landschap, in Wéris onder andere, in het noorden van de provincie Luxemburg. Ze zijn toch veel te zwaar om te stelen.

Behalve menhirs zijn er in Wéris ook twee dolmens te bewonderen, die rond 2500 voor Christus gebouwd zijn. Een menhir is één rechtopstaande grote steen, een meter hoog of meer. Maar een dolmen is een heel bouwwerk, dat bestaat uit één reusachtige steen, van wel vijf of zes meter lang, en die grote steen rust op twee kleinere, nog altijd knapen van een kleine twee meter hoog. Het geheel ziet eruit als een tafel voor reuzen, en het woord dolmen komt dan ook van een Keltisch woord voor tafel: 'taol'. Maar het waren graven: er zijn beenderresten en graf-giften in aangetroffen. (In het noorden van Nederland zijn er meer dan vijftig dolmens, die worden hunebedden genoemd.)

En er is nog iets geheimzinnigs aan de dolmens en menhirs. Als je

denkbeeldige lijnen trekt tussen al die stenen bij Wéris, ontwaar je bepaalde patronen. Het ligt voor de hand dat de bouwers daarmee naar de zon, de maan en de sterren verwezen. Voor alle oude volkeren waren de hemellichamen namelijk goden.

De wetenschappers hebben lang geleden die Keltische woorden menhir en dolmen gekozen, omdat ze dachten dat de bouwers Kelten waren, een stoer volk dat uit een heleboel stammen bestond, die in het hele gebied ten westen van de Rijn woonden. Een andere naam is Galliërs. Maar niemand weet precies tot welke taalgroep of welk volk de mensen in Wéris en wijde omgeving behoorden. Mogelijk zijn ze later 'opgegaan' in de Keltische stammen – of mogelijk hebben de Kelten en Germanen, die na 900 voor Christus in België terechtkwamen, hen verdreven of zelfs vermoord. Ze zijn zoekgeraakt in de geschiedenis en hebben maar weinig dingen voor ons achtergelaten.